
УДК 811.161.2'367.633

Лариса Колібаба

Інститут української мови НАН України, м. Київ

АКТУАЛІЗОВАНІ ПРИЙМЕННИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ ПОЧАТКУ ХХІ сторіччя

У статті досліджено явище актуалізації прийменників як одну з тенденцій розвитку прийменникової системи української літературної мови початку ХХІ ст. Установлено та проаналізовано дві групи прийменників: 1) прийменники, що після тривалої перерви повернулися до активного мовного вжитку; 2) прийменники, використання яких активізувалося на початку ХХІ ст. Визначено функціонально-стильові сфери вживання актуалізованих прийменників в українській літературній мові початку ХХІ ст., оцінено доцільність їхнього використання з погляду мовної практики.

Ключові слова: актуалізація, активізація, прийменники, публіцистичний стиль, науковий стиль, словник.

Прийменники — це найдинамічніший, найвідкритіший тип службових одиниць, у кількісному і якісному складі якого під впливом екстра- та інтралінгвальних чинників постійно відбуваються зміни. Вони виявляються насамперед у поповненні прийменникової системи новотворами та у внутрішній взаємодії в межах системи наявних прийменників, одні з яких на певному етапі розвитку мови витісняють інші на периферію мовного вжитку.

Динамічні процеси в прийменниковій системі української літературної мови впродовж багатьох десятиріч привертають пильну увагу дослідників. Проблеми встановлення точної кількості прийменників окремих семантичних типів й усєї прийменникової системи загалом, визначення морфологічного статусу новотворів та їхнього адекватного лексикографічного потрактування досліджували в різні часові періоди О.С. Мельничук [11], С.М. Приходько

© Л.М. КОЛІБАБА, 2015

[13], І.Р. Вихованець [5], З.І. Іваненко [6], Р.О. Куцова [9], О.В. Бугаков [3], Г.С. Балабан [1], І.В. Мейзерська [10] та інші українські мовознавці.

Крім активного поповнення прийменникової системи української мови новотворами, ще однією сучасною тенденцією її розвитку є актуалізація наявних прийменникових одиниць — їхня внутрішня взаємодія всередині самої системи, що відбувається у двох напрямках: 1) власне актуалізація прийменників — повернення після тривалої перерви до активного функціонування тих із них, які внаслідок екстралінгвальних чинників були витіснені на периферію мовного вжитку; 2) активізація вживання на початку XXI ст. частини прийменників у певних функціонально-стильових сферах.

Лексичні одиниці, що після тривалої перерви поступово повертаються до активного мовного вжитку, у науковій літературі називають неоднаково: «відроджені», «реактивовані», «ревіталізовані», «внутрішні входження, або внутрішні неологізми», «актуалізовані» [26: 87–88]. Із-поміж цих найменувань найістотніше сутність позначуваного явища, на думку О.А. Стишова, відбиває назва «актуалізовані» [26: 88]. Проте в сучасній лінгвістичній літературі термін «актуалізовані» використовують не лише щодо мовних одиниць чи засобів, які після тривалої перерви поступово повертаються до активного функціонування, а й стосовно тих із них, що в мовній практиці XXI ст. стали вживатися значно активніше, ніж у попередній період [12; 27: 9]. Головною ознакою актуалізованої групи лексики мовознавці вважають «перехід лексичних одиниць із периферії до ядра словникового складу завдяки функціональній активності передусім у мові ЗМІ» [26: 88].

Крім лексичних одиниць, на початку XXI ст. актуалізації зазнають також граматичні одиниці, серед них і прийменники. Їх також кваліфікуємо як актуалізовані. Залежно від ступеня «відродження» (повної «реабілітації» чи лише активізації у вживанні) усі актуалізовані прийменники поділяємо на дві групи: 1) прийменники, що повернулися до активного мовного функціонування після тривалої перерви; 2) прийменники, використання яких активізувалося на початку XXI ст.

До першої групи зараховуємо прийменники, що за радянського періоду були витіснені на периферію мовного вжитку, а нині повертаються до активного функціонування у зв'язку з «поширеною увагою суспільства до української історії та мови» [26: 88], прагненням установити та відновити «якомога питоміші, органічніші основи» української літературної мови [27: 10], тенденцією до відродження національної ідентичності. Такі прийменники разом з іншими словами «зафіксовані в радянських лексикографічних джерелах як нормативні, але для багатьох представників середнього й молодшого покоління українців незвичні або й невідомі, оскільки в мовній практиці, орієнтованій на зближення з російською мовою, вживання таких лексем не заохочувалося, а то й негласно заборонялося (є свідчення, що в редакції ЗМІ надсилалися списки проскрибованих слів під грифом «для службового користування») [26: 93].

Зокрема, на початку ХХІ ст. спостерігаємо повернення до прийменникової системи української мови прийменника **попри**, що його так само, як і прийменники *незважаючи на*, *всупереч*, *наперекір* та ін., використовують для передавання допустових відношень. Цей прийменник зафіксований у «Словарі української мови», але з двома іншими значеннями: локативним — «біля, коло, мимо» та соціативним — «разом із» [22 III: 336]. Проте вже в «Російсько-українському словнику» за ред. А. Кримського прийменник *попри* разом із прийменником *всупереч* подано з допустовим значенням як український відповідник до російського *несмотря на* [15 II (3): 969]. У лексикографічних працях радянської доби цього прийменника або взагалі немає [16; 17], або його вживання обмежено ремаркою «заст.» [18 II: 134; 24 VII: 224], хоч ним активно послуговувалися радянські письменники, пор.: *Сивоок, попри свою молодість, мав не одну й не дві нагоди переконатися, що до щастя й добра шлях завжди предовгий, а до лиха — раз ступнути* (П. Загребельний); *Попри всі злигодні і турботи переднього краю Хома навіть погладшав, щоки мав, як налиті* (О. Гончар); *Хоч деякі буржуазні писаки заперечували його існування, попри їх волі, український пролетар жив* (І. Цюпа) та ін.

Сучасна мовна практика засвідчує активне функціонування прийменника *попри* з допустовим значенням крім художнього також у публіцистичному та науковому стилях, пор.: *Попри загрозу арешту, ба навіть розстрілу, волонтери вивезли людей з окупованої Луганщини* (телеканал «СТБ», 23.03.2015); *У середмісті столиці, попри стрілянину та намагання втекти, затримали банду* (телеканал «НТН», 26.03.2015); *Ані Лорак заспівала попри протести* (телеканал «ІSTV», 27.11.2014); *Правозахисники закликають посилити тиск на Азербайджан попри помилування в'язнів* (радіо «Свобода», 19.03.2015); *Дорогий бензин попри дешеvu нафту* (інтернетівська газета «Українська правда», 10.02.2015); *Попри репрезентативність названих напрямків... поки що немає праць, які б системно представляли лексико-семантичне поле «простір» у проекції на мову сучасної української поезії* (Л. Прокопович); *Попри це комунікативна інтенція має чітку систему різнорівневих мовних одиниць, що увиразнюють і її категорійний статус* (С. Шабат-Савка) та ін. Унаслідок широкого вживання прийменника *попри* в різних функціонально-стильових сферах у словниках початку ХХІ ст. його зафіксовано без будь-яких стилістичних обмежень [4: 179; 19: 594; 23: 276; 20: 388; 21 II: 541].

Упадає в око дедалі частіше використання в сучасних засобах масової інформації та наукових текстах повернених до вжитку вторинних прийменників *на кшталт*, *на штиб*, *на манір*, *на взір* та *на взірець*, які є синонімічними виразниками порівняльної семантики. Вони «вказують на те, що хтось подібний до чогось, або щось подібне до чогось, наслідує когось, щось» [1: 179]. Із-поміж них на початку ХХІ ст. найвищою активністю та стилістичною нейтральністю вирізняється сполука *на кшталт*, пор.: *Ситуація продемонструвала недолугість окремих аспектів конституційної реформи, що у свою чергу може з часом (4–7 років) привести до нових*

соціально-політичних катаклізмів *на кшталт* Помаранчевої революції (газета «Урядовий кур'єр», 15.12.2005); *МВС має намір розформувати всі спецпідрозділи та створити єдиний спецназ на кшталт* американського SWAT (інтернетівська газета «Українська правда», 05.02.2015); «Кобзар» є свого роду релігійною книгою українців, чимось *на кшталт* українського Євангелія (О. Ткаченко); ...кваліфікуватимемо службові слова словами-морфемами, а реченнєві одиниці *на кшталт* вигуків — словами-реченнями (І. Вихованець); *Противники мовно-національного відродження нашої батьківщини висувають різні теорії на кшталт* «українськомовна і російськомовна Україна»... (О. Пономарів); *Досліджуючи номені російської мови на кшталт* обідня, вечерня, заутреня, дослідник [О. Потєбня] зауважує, що вони «як іменники застигли у нечленованій формі...» (А. Нелюба) та ін.

Г.С. Балабан вважає *на кшталт* новотвором у системі прийменників української літературної мови [1: 179]. Проте з цією думкою важко погодитися, оскільки сполуку *на кшталт* без будь-яких стилістичних обмежень зафіксовано ще в «Словарі української мови» [22 II: 336] та деяких лексикографічних джерелах радянського періоду [16: 533; 28 II: 424; 24 IV: 426]. У словниках новітньої доби цей похідний прийменник також подано як стилістично нейтральний [19: 540; 23: 187; 25: 485; 21 II: 414].

Прозора похідність сполуки *на кшталт* від прийменниково-відмінкової форми *на + кшталт* зумовлює дискусії мовознавців з приводу визначення її морфологічного статусу. Зокрема, одні дослідники вбачають у семантиці цієї одиниці частку образності й зараховують її або до групи міні-ідіом, або до фразеологізмів, інші — до еквівалентів, уживаних зі значенням прийменника, чи прийменників [1: 180]. Ми погоджуємося з думкою Г.С. Балабан, що активне функціонування сполуки *на кшталт* у публіцистичному та науковому стилях сучасної української літературної мови дає підстави зарахувати її до власне-прийменників [Там само].

До реєстру одиниць, що зазнали «репресій», належить і сполука *на штиб* [14: 376]. Її зафіксовано в низці лексикографічних праць різних історичних періодів [22 IV: 513; 7 II: 35; 15 III (1): 364; 28 VI: 526; 24 XI: 537; 19: 540; 21 II: 414], проте переважно як прийменниково-відмінкову сполуку чи стійке сполучення слів. У згаданих словниках сферу використання похідної одиниці *на штиб* обмежено розмовним мовленням, хоч на початку XXI ст. спостерігаємо активізацію її вживання крім художнього також у публіцистичному та науковому стилях, пор.: *Юрій Винничук уже встиг стати чимось на штиб* легенди (газета «Вільне Життя Плюс», 08.02.2013); ...сучасні мікрорайони *на штиб* вулиці Володимира Великого (телеканал «СТБ», 13.05.2014); ...вирази *на штиб* сервісне обслуговування, обмежені ліміти, комерційна торгівля, коньяк бренді й т.п. (В. Радчук); *За тих часів* [XI і XII ст.] з'явився чималий інтерес до античності, до поезії, прози та філософії, до історії (Фукідид і Полібій, Геродот і Ксенофонт) та до світської сатири (*на штиб* Лукіанової) (Л. Мостова); *Учений* [Ж. Бодрійяр] розглядає інформацію як різновид коду *на штиб*

генетичного (М. Комова) і под. Стрімке поширення сполуки *на штиб* у публіцистичному й науковому стилях української літературної мови новітнього періоду дає підстави вважати її власне-прийменником.

Сполука *на манір*, на протигагу сполуками *на кшталт* і *на штиб*, у науковому стилі початку ХХІ ст. трапляється рідко. Як виразник порівняльної семантики вона, аналогічно до попередніх періодів розвитку української літературної мови, функціонує здебільшого в художній літературі, пор.: *Плахта — жіноче вбрання на манір спідниці* (Г. Квітка-Основ'яненко); ...[Оксен] *кинув назад головою, розпростав руки, крикнув «асса» і став танцювати гопак на манір лезгинки, дружнo викидаючи перед собою носки чобіт і приклавши одну руку до грудей, а другу відвівши вбік* (Г. Тютюнник); *А потім за щось завелись [чухраїнці], зразу за голоблі (була в них така зброя, на манір лицарських середньовічних списів) та як зчепились полемізувати* (Остап Вишня); *Подарунки здебільшого дрібненькі, на манір гудзика — сувеніри називаються* (В. Нестайко); ...*наступної миті Анна-Марія різко повернулася і, на манір американського морського піхотинця, смачно заїхала сандалією в двері* (Сашко Ушкалов) тощо. У сучасній публіцистиці «відродження» сполуки *на манір* ще тільки розпочинається, напр.: *Учителі згадують про те, що тут Андрій любив ходити на манір лікаря з кейсом і стетоскопом* (ВідомостіUA, 24.11.2011); *Його [Б. Мельничука] новели — це частково зізнання на манір щоденника, частково розмірковування на манір статті, частково оповідь на манір притч* (Т. Дігай) тощо.

У тих лексикографічних джерелах радянської доби, які фіксують сполуку *на манір*, сферу її використання обмежено розмовним мовленням [18 II: 651; 24 IV: 622]. У словниках новітнього періоду *на манір* покваліфіковано як розмовну [19: 540; 21 II: 242], рідковживану [2: 25] або стилістично нейтральну одиницю [23: 187]. Щодо морфологічного статусу цього утворення так само, як і щодо кваліфікації інших одиниць цієї групи, думки мовознавців не збігаються: частина дослідників зараховує його до фразеологічних одиниць, дехто — до еквівалентів слова, аналогів прийменників або еквівалентів, уживаних зі значенням прийменника чи вторинних власне-прийменників [1: 181].

Репрезентантами порівняльних відношень «на зразок, як зразок кого-, чого-небудь», що поступово повертаються до вжитку, є також сполуки *на взір* та *на взірець*. Сполука *на взір* за походженням є давнішою, ніж *на взірець*. С. Караванський уважає її питомим українським зворотом і рекомендує для широкого використання [8: 64].

Стилістичне маркування сполуки *на взір* у лексикографічних джерелах відбито непослідовно. Її визначають як анахронічне [14: 376], рідковживане [24 I: 346], народнорозмовне [25: 99] чи стилістично нейтральне [7 II: 35; 16: 533; 19: 206; 21 II: 414] утворення.

Із двох сполук *на взір* і *на взірець* «Словарь української мови» фіксує лише першу, але з іншим значенням — «з виду, по зовнішньому виду, по наружності» [16 IV: 324]. Одиницю *на взірець* подано в «Російсько-українському словникові» за ред. А.Ю. Кримського [15 III (1): 30], у

частині лексикографічних праць радянської доби [28 I: 129; 24I: 346] та деяких новітніх словників [25: 99].

Сьогодні вживання сполук *на взір* та *на взірець* відновлено в публіцистичному та науковому стилях, щоправда *на взір* у згаданих функціонально-стильових сферах поступається своєю активністю перед *на взірець*, пор.: ... *на основі багатющої джерельної бази й популярних у сучасній психології теорій на взір Карла Густава Юнга та Еріка Фромма* (газета «Слово Просвіти», 27.03.2015); *У словах на взір* Нью-Йорк, Сюзен, Сю, Тюринг знак м'якшення *вживати не варто* (О. Пономарів); *Під цим гіперонімом... виступає шерег уже відомих співгіпонімів* комунальний, муніципальний..., *а також нових на взір* надрегіональний, міжрегіональний, некомерційний (Є. Карпіловська); *Наше місто [Богуслав] також могло б стати великим студентським центром на взірець Оксфорда* (журнал «Віче», 2010, № 1); *На Волині викрили фірму на взірець* горезвісної «МММ» (volynnews.com, 25.05.2010); *Робота рясніє вставними конструкціями на взірець* «на наш погляд», «на нашу думку» й ін. (М. Степаненко); ...*свідомо модифіковані автором слова іншомовного походження на взірець* маестер (Г. Вокальчук) тощо.

Стрімке повернення до прийменникової системи одиниць *на кшталт*, *на штиб*, *на манір*, *на взір* і *на взірець*, крім прагнення мовців до врізноманітнення та експресивізації своїх повідомлень, можна також пояснити прагненням потіснити у вжитку синонімічні прийменники, що є кальками з російської мови, серед них і донедавна широко використовуваний прийменник *типу*, пор.: *За винятком деяких металів типу* заліза, більша частина якого, імовірно, опустилася в центр Землі, земна порода, схоже, складається з тих же речовин, що й кам'яні метеорити з хондритовою структурою (ua.korrespondent.net, 17.14.2015).

Від аналізованих прийменників *на кшталт*, *на штиб*, *на манір*, *на взір* і *на взірець* потрібно відрізнити омонімічні прийменниково-іменникові сполуки, які ще не стали прийменниками й перебувають на початковому етапі препозиціоналізації. Головною ознакою таких утворень є їхнє поширення прикметником або присвійним займенником, пор.: *Володимир ... показує свою хату і каже, що її створив дід на американський штиб* (телеканал «СТБ», 22.11.2012); *«Галицькі оповідання» Анджеся Стасюка на івано-франківський манір* (starylev.com.ua, 27.11.2014); *Маленькі генії намалювали «Джоконду» і «Народження Венери» на свій кшталт* (газета «Дзеркало тижня», 25.02.2015) і под.

Словники української мови поч. ХХ ст. [22 IV: 324; 7 II: 35] пропонують також інші синонімічні засоби вираження порівняльних відношень — прийменники відіменникового походження *взором*, *штибом* [15 III (1): 30], які, однак, в українській літературній мові початку ХХІ ст. ще не актуалізувалися.

У новітній період також помітно активізувалося функціонування прийменників, що не зазнавали відкритого тиску в радянський період, проте перебували на периферії прийменникової системи. Сьогодні під впливом тенденції до відродження та збереження національної іден-

тичності вони як органічні для граматичного ладу української мови одиниці формують центр прийменникової системи.

Останнім часом спостерігаємо зміни у використанні темпоральних прийменників *по* та *від*. В українській мові конструкція *по + місц. в.* є засобом вираження «неточного післячасу» [6: 105]. Як зауважує З.І. Іваненко, нею широко послуговувалися в давньоруській та староукраїнській мовах, проте в українській мові ХХ ст. її потісняє конструкція *після + род. в.* [6: 105–107]. Наприкінці ХХ ст. сферу використання прийменника *по* зі значенням післячасу окреслено художнім і публіцистичним стилями, спорадично — науковим [9: 12]. Такі ж тенденції у функціонально-стильовому вживанні прийменника *по* простежуємо й на початку ХХІ ст.

З.І. Іваненко відзначає, що в мові українських письменників ХІХ ст. прийменник *по* сполучався з усіма групами іменників часової й нечасової семантики, тоді як у середині — кінці ХХ ст. «він не поєднується з назвами страв, напоїв, рідко виступає з конкретними іменниками, з назвами явищ природи та часових понять» [6: 106]. У творах українських письменників ХХ ст. прийменник *по* найчастіше вживали з іменниками *пауза, вечеря, обід, приїзд, від'їзд, закінчення, війна, захід сонця*, у діловому та публіцистичному стилях — з іменниками *досягнення, одержання, приїзд, закінчення, війна, смерть* [6: 107]. У сучасній мовній практиці спостерігаємо поступове розширення переліку іменників, з якими поєднується прийменник *по*, пор.: **По концерті співак зізнався...** (телеканал «Україна», 2015); **По такій грі фінляндці задумалися над тактикою** (телеканал «2 + 2», 2015); **По вмиванні починається вдягання та взування** (А. Григорук) та ін.

Основними засобами передання початкового моменту дії, що «у своєму перебігові цілком заповнює наступний проміжок часу» [6: 103], в українській мові слугують конструкції з *+ род. в.* та *від + род. в.* Зворот із прийменником *від* у староукраїнських пам'ятках уживався значно ширше, ніж сполучення з *+ род. в.*, проте вже в середині — кінці ХХ ст. частотністю використання в усіх стилях української літературної мови він поступається перед зворотом з *+ род. в.* і посідає місце його факультативного варіанта [6: 104–105; 9: 13]. На початку ХХІ ст. конструкція *від + род. в.* крім художньої літератури активно функціонує в публіцистиці та науковому стилі, напр.: **Донецьк від ранку розривається від вибухів** (телеканал «ISTV», 12.04.2015); **9 березня 2015 року Президент України Петро Порошенко візьме участь у заходах з нагоди 201-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка** (president.gov.ua, 09.03.2015); **Від 1772 р. Галичина була під офіційною юрисдикцією Австро-Угорщини...** (М. Лесюк); **Від 2002 року кращі вчені України під орудою академічного відділу Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України працюють над тематичним проектом — чотиритомною «Шевченківською енциклопедією»** (М. Степаненко); **Минає півроку від часу проведення «референдуму» в Криму** (24tv.ua, 16.09.2014); **Від часу появи перших збірок поета [І. Драча] літературознавча критика була одностайна в тому, що в українську літературу прийшов**

поет-новатор, митець, мовна практика якого руйнувала стереотипи поетичного мовомислення (Л. Тиха) та ін.

В останні два десятиріччя спостерігаємо також активізацію вживання прийменників *у разі, задля* та *з-поміж*. Прийменником *у разі* як засобом передання значення умови активно послуговуються в офіційно-діловому, публіцистичному та науковому стилях, пор.: *У разі виникнення у Вас додаткових питань, відповіді на них Ви можете отримати у місцевому управлінні соціального захисту населення...* («Інструкція про порядок заповнення бланків Заяви про призначення житлової субсидії»); *У разі виникнення пожежі (ознак горіння) кожен працівник зобов'язаний: негайно повідомити про це телефоном аварійно-рятувальну службу (тел. 101)* (mnc-chniv.net.ua); *Дії осіб у разі настання дорожньо-транспортної пригоди* (mtsbu.ua); *У разі виявлення горілкового фальсифікату або підробленого пального повідомте фіскальну службу столиці* (kyiv.sfs.gov.ua); *У разі успіху в Широкиному ОБСЄ зупинитиме перестрілки в інших гарячих точках АТО* (телеканал «1 + 1», 23.04.2015); *У разі потреби на травневі свята в Одесі буде бронетехніка* (ukrinform.ua); *Особливості враження органів і систем у разі гіпоксично-ішемічної енцефалопатії у дітей* (С.В. Попов) та ін.

У названих функціонально-стильових сферах прийменник *у разі* потіснив прийменник *при*, який за аналогією до російської мови широко використовують для вираження умовних відношень, пор.: *Правила поведінки при пожежі* (fond.oles.ua); *При ДТП, наслідком якого є заподіяння тяжких або середніх тілесних ушкоджень, загибелі людей або великого матеріального збитку складаються наступні документи* (ostracom.ua); *У РБНО вважають, що при потребі Україна може зупинити роботу пунктів пропуску із Росією* (телеканал «1 + 1», 16.06.2014) і под.

Прийменник *задля*, утворений поєднанням первинних прийменників *за* та *для*, широко представлений у мові козацьких літописів (зокрема в літописі Самовидця), що свідчить про його народнорозмовне походження [13: 80]. З позначкою «розм.» цей прийменник зафіксовано в деяких словниках [24 П: 111; 25: 305], хоч загалом в українських лексикографічних джерелах різних історичних періодів його покваліфіковано як стилістично нейтральний [22 П: 215; 7 П: 83; 17: 100; 18 П: 294; 4: 65; 19: 222; 23: 139; 21 І: 586]. Проте для української літературної мови 80-х рр. ХХ ст., зауважує С.М. Приходько, він «мало характерний» і «трапляється в основному у творах західноукраїнських письменників» [13: 80]. Немає цього прийменника й у «Російсько-українському словникові» 1937 р. [16].

На початку ХХІ ст. прийменником *задля* широко послуговуються в художній літературі під час передання об'єктних, цільових та причинових відношень, у публіцистиці та наукових текстах — переважно для вираження відношень мети, пор.: *Це маємо зробити ми, задля честі свого народу, задля порозуміння з іншим народом, задля пам'яті безневинних жертв* (Л. Костенко); *Мама з татом його народили тільки задля того, щоб з Африки вирватися і мене забрати* (Люко Дашвар); *Артур ненавидів деякі слова, вигадані хіба що упорядниками словників задля збільшення обсягу* (Ю. Андрухович);

Порошенко підписав закон, що спрощує зведення інженерних споруд *з*адля оборони (радіо «Свобода», 12.04.2015); МВФ посилить тиск на Грецію *з*адля втілення реформ (pravda.com.ua, 17.04.2015); *З*адля популяризації української мови, держава повинна фінансувати грантові програми та стипендії для обдарованих студентів (інтернетівська газета «Українська правда», 29.22.2010); Предметом дослідження є інтонаційна структура усного тексту, яку досліджуємо інструментально *з*адля вияву її участі в реалізації функції переконування (Н. Вербич); Аналіз етапів формувального експерименту *з*адля ефективності управління якістю освіти (Л. Петриченко) і под.

Приєменник *з-поміж* (*із-поміж*) в українській літературній мові новітнього періоду вказує на «сукупність, у межах якої перебуває відповідний предмет або явище» [5: 108]. Ним активно послуговуються окрім художнього стилю також у публіцистиці та науковому мовленні, пор.: *Ігорко, як називає його мати, був найстаршим із-поміж її трьох синів* (газета «День», 27.01.2015); *Життєву ситуацію цієї 31-річної жінки автори проекту «Моє нове життя» на каналі «Україна» назвали найскладнішою з-поміж усіх інших* (Чернігівський обласний тижневик «Гарт», 16.04.2015); *Голова Черкаської ОДА нині в лідерах за кількістю виконаних обіцянок із-поміж своїх колег* (novyny.cherkasy.ua, 12.12.2014); *Калушани обирають із-поміж сімох, а не шістьох кандидатів-мажоритарників* (телеканал «СТБ», 27.10.2012); *З-поміж вінницьких вишів найкращий — технічний* (i-vin.info, 30.01.2015); *З-поміж* названих новотворів тільки на час зафіксований у Словникові українських приєменників як еквівалент, уживаний зі значенням приєменника (Г. Балабан); *З-поміж синтаксичних репрезентантів інтенцій аксіологічності виокремлюємо преференційні висловлювання* (С. Шабат-Савка); *Із-поміж абревіатур зазнають лексикалізації саме легковимовлювані, які втягуються в найрізноманітніші процеси номінації* (А. Нелюба); *Із-поміж економічних термінів найуживанішими є...* (М. Навальна) та ін.

Отже, актуалізація приєменників — одна з тенденцій розвитку приєменникової системи української літературної мови початку ХХІ ст. Вона відбувається у двох напрямках: 1) власне актуалізація приєменників — повернення до активного функціонування одиниць *попри, на кшталт, на штиб, на манір, на взір, на взірець*, що їх унаслідок екстралінгвальних чинників за радянської доби було витіснено на периферію мовного вжитку; 2) активізація використання на початку ХХ ст. у публіцистичному та науковому стилях приєменників *по, від, у разі, з*адля, *з-поміж* (*із-поміж*), які крім функції додаткових засобів експресивізації повідомлень та передання лінгвістичних уподобань сучасних мовців виконують також важливу нормотвірну функцію, оскільки сприяють очищенню приєменникової системи від неорганічних для української мови одиниць.

Усі проаналізовані актуалізовані приєменники засвідчують розширення функціонально-стильових сфер уживання: якщо за радянського періоду їх використовували лише в мові художньої літератури, то на

початку XXI ст. ними крім художнього стилю активно послуговуються також у публіцистиці (передусім ЗМІ) та наукових текстах. Офіційно-діловий стиль як книжний стиль найвищого рангу найповільніше реагує на зміни в якісному наповненні української прийменникової системи й засвідчує стан її розвитку на рівні кінця XX ст.

Сполуки *на киталт, на штиб, на манір, на взір, на взірець* є давніми українськими утвореннями, проте через обмежене використання у мовній практиці протягом тривалого часу статусу прийменників вони набули лише на початку XXI ст.

Прийменники *попри, на штиб, на манір, на взір, задля* внаслідок широкого функціонування в сучасних публіцистичних та наукових текстах поступово втрачають ознаки стилістично маркованих одиниць і переходять до розряду загальноживаних.

Актуалізація прийменників є позитивною тенденцією відновлення граматичного ладу української літературної мови, проте водночас вона породжує недоцільну варіантність граматичних засобів, що слугують виразниками тих самих значеннєвих відношень. У вивченні проблеми взаємодії актуалізованих прийменникових одиниць з іншими одиницями прийменникової системи з погляду мовної норми вбачаємо перспективу подальших наукових студій.

1. Балабан Г.С. Динамічні процеси в прийменниковій системі сучасної української літературної мови : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Балабан Галина Степанівна. — К., 2007. — 283 с.
2. Балабан Г.С. Словник власне-прийменників та їхніх функціональних еквівалентів : додаток до дисертації / Г.С. Балабан. — К., 2007. — 63 с.
3. Бугаков О.В. Функціонування прийменників в українському тексті: морфологічний та семантико-синтаксичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О.В. Бугаков. — К., 2006. — 20 с.
4. Бурачок А.А. Универсальный русско-украинский словарь / А.А. Бурачок. — К. : Фенікс, 2000. — 624 с.
5. Вихованець І.Р. Прийменникова система української мови / І.Р. Вихованець. — К. : Наук. думка, 1980. — 286 с.
6. Іваненко З.І. Система прийменникових конструкцій адвербіального значення / З.І. Іваненко. — Київ — Одеса, 1981. — 144 с.
7. Іваницький С., Шумлянський Ф. Російсько-український словник / С. Іваницький, Ф. Шумлянський. — Вінниця, 1918. — Т. 1—2.
8. Караванський С. До зір крізь терня, або хочу бути редактором / С. Караванський. — Львів : БаК, 2008. — 120 с.
9. Куцова Р.О. Відтворення темпоральності прийменниковими конструкціями сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Р.О. Куцова. — К., 1997. — 22 с.
10. Мейзерська І.В. Прийменник в українській тлумачній лексикографії II-ї половини XX-го століття : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Мейзерська Ірина Вікторівна. — К., 2009. — 198 с.
11. Мельничук О.С. Історичний розвиток функцій і складу прийменників в українській мові / О.С. Мельничук // Слов'янське мовознавство : зб. статей. — К., 1961. — Т. III. — С. 124—194.
12. Нові й актуалізовані слова та значення : словникові матеріали (2002 — 2010) / [авт.: В.О. Балог, Н.Є. Лозова, Л.О. Тименко, О.М. Тищенко]. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. — 280 с.

13. *Приходько С.М.* Структурно-генетична характеристика похідних прийменників української мови (на матеріалі пам'яток II пол. XVII — I пол. XVIII ст.) / С.М. Приходько // Мовознавство. — 1978. — № 6. — С. 78—85.
14. Реєстр репресованих слів // Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду: док. і матеріали / [упор.: Л. Масенко та ін.]. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. — С. 254—399.
15. Російсько-український словник / [гол. ред. А.Ю. Кримський]. — К., 1924—1933. — Т. 1—3.
16. Російсько-український словник. — К., 1937. — 890 с.
17. Російсько-український словник. — К., 1948. — 800 с.
18. Російсько-український словник: у 3 т. — К., 1968.
19. Російсько-український словник / [за ред. В.В. Жайворонка]. — К.: Абрис, 2006. — 1402 с.
20. Російсько-український та українсько-російський словник, в одному томі / [упор. та гол. ред. В.Т. Бусел]. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2008. — 1848 с.
21. Російсько-український словник: у 4 т. — К.: Знання, 2011—2014.
22. Словарь української мови: у 4 т. / [упоряд. з дод. власн. мат-лів Борис Грінченко]. — К., 1907—1909.
23. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова / [авт.-уклад.: А.П. Загнітко, І.Г. Данилюк, Г.В. Ситар, І.А. Щукіна]. — Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2007. — 416 с.
24. Словник української мови: в 11 т. — К.: Наук. думка, 1970—1980.
25. Словник української мови / [відп. ред. В.В. Жайворонка]. — К.: ВЦ «Просвіта», 2012. — 1320 с.
26. *Стишов О.А.* Українська лексика кінця XX століття: (На матеріалі засобів масової інформації) / О.А. Стишов. — 2-ге вид., переробл. — К.: Пугач, 2005. — 388 с.
27. *Тараненко О.О.* Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX — початок XXI ст.): монографія / О.О. Тараненко. — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. — 248 с.
28. Українсько-російський словник: у 6 т. — К.: АН УРСР, 1953—1963.

Статтю отримано 01.07.2015

Larysa Kolibaba

Institute of Ukrainian language of National Academy of Science of Ukraine, Kyiv

ACTUALIZATIONAL PREPOSITIONS IN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE OF THE BEGINNING OF XXI CENTURY

In the article are investigated the phenomenon of actualization of prepositions as one of tendencies of progress of the prepositional system of Ukrainian literary language of the beginning of XXI century. Depending on the degree of actualization the analyzed prepositions are dividing on two groups: 1) prepositions that after the long interval went back to an active linguistic usage; 2) prepositions, application of which is activated at the beginning of XXI century. An actualizational prepositions, that at a soviet period were forced out on periphery of linguistic usage, and presently go back to the active functioning in connection with the intensified attention to Ukrainian history and language are discovered and characterized. The group of prepositions that not tested the opened pressure in a soviet period however was on periphery of the prepositional system, but today as the more organic for the grammar of Ukrainian units form a center is select and analyzed. The functionally-stylistic spheres of the usage of actualizational prepositions in Ukrainian literary language of the beginning of XXI century are determined, expedience of their usage at opinion of linguistic practice is appraised.

Key words: actualization, activation, prepositions, publicist style, scientific style, dictionary.